

XORIJIY DAVLATLARDA SO‘FIYLIKNING IJTIMOIIY-FALSAFIY G‘OYALARINI O‘RGANILISHI XUSUSIDA

Tuychiyev Zafar Nardonqulovich,

Halima Xudoyberdiyeva nomidagi ijod maktabi tarix fani o‘qituvchisi,

Farg‘ona davlat universiteti tadqiqotchisi

E-mail: tuychiyevzafar1984@gmail.com

Tel: +998 99 477 55 30

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada so‘fiylik g‘oyalarining xorijiy davlatlarda keng o‘rganilayotganligi to‘g‘risida ba‘zi fikr-mulohazalar yuritilgan. Qolaversa, so‘fiylik g‘oyalarining ko‘pincha falsafiy nuqtai nazardan ham, ijtimoiy harakatlar orqali g‘arb jamiyatlaridagi ta‘siri xususidagi ilmiy tahlillar keltirilgan.

***Kalit so‘zlar:** neosufizm, tasavvuf, ekzotizm, estetika, abadiy hikmat, tariqat, do‘zax, Jannat, transsendensiya, ekzistensial, vahdat al-vujud, zikr.*

ОБ ИЗУЧЕНИИ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИХ ИДЕЙ СУФИЗМА В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

АННОТАЦИЯ

В данной статье приводятся некоторые комментарии по поводу широкого изучения суфийских идей в зарубежных странах. Кроме того, суфийские идеи часто привносятся на Запад с философской точки зрения и посредством научных анализов их влияния на общество. представлены.

***Ключевые слова:** неосуфизм, суфизм, экзотика, эстетика, вечная мудрость, секта, ад, Рай, трансцендентность, экзистенциал, вахдат аль-вуджуд, зикр.*

ON THE STUDY OF SOCIAL AND PHILOSOPHICAL IDEAS OF SUFISM IN FOREIGN COUNTRIES

ABSTRACT

This article provides some comments on the widespread study of Sufi ideas in foreign countries. Additionally, Sufi ideas are often brought to the West from a philosophical perspective and through scientific analyzes of their impact on society. presented.

Key words: *neo-Sufism, Sufism, exoticism, aesthetics, eternal wisdom, sect, hell, Paradise, transcendence, existential, wahdat al-wujud, dhikr.*

KIRISH (INTRODUCTION).

AQSH va Yevropa mamlakatlarida tasavvufning ijtimoiy-falsafiy g'oyalarini o'rganish tasavvufga, ma'naviyatga, muqobil diniy an'analarga bo'lgan qiziqishning kuchayishi tufayli jadal rivojlanmoqda. Tasavvuf islomning tasavvufiy jihati bo'lib, asosiy e'tiborni ichki ma'naviyatga, o'z-o'zini poklashga va ilohiylikning bevosita tajribasiga qaratadi. Uning G'arb jamiyatlaridagi ta'siri ko'pincha falsafiy nuqtayi nazardan ham, ijtimoiy harakatlar orqali ham ko'rib chiqiladi. Anna Mari Shimmel Robiyatul Adaviya hayotidan quyidagi misolni keltiradi: "Rivoyat qilishlaricha, bir kuni xudojo'y so'fiy Robiya bir qo'lida bir chelak suv, ikkinchi qo'lida yonib turgan mash'ala ko'targancha Basra ko'chalaridan yugurib o'tayotgan ekan. Yo'lovchilar hayron bo'lib, undan so'rashibdi:

–Bunchalar shoshilib qaylarga yo'l tutding, ey Robiya?

Robiya qo'lidagi chelakka ishora qilibdi:

–Do'zaxdagi o'tni o'chirmoqchiman.

Yo'lovchilar yoqalarini tutib, "astag'furulloh" degancha so'rashibdi:

–U holda, qo'ingdagi mash'ala nechun?

–Bu mash'ala bilan jannatga o't qo'ymoqchiman.

Yo'lovchilarning yuzlaridan qoni qochib qichqirishibdi:

–Allohdan mag'firat so'rab iltijo qil, ey badbaxt ayol, aks holda, kofir qavmlardan bo'lib qolasan.

–Yo'q, azizlarim, meni noto'g'ri tushundinglar. Men kofir emasman, Alloh taolo bilan bandalar o'rtasidagi bu ikki pardani yo'qotmoqchiman xolos, tokim bandalar Alloh taolaga do'zax o'tlariga kuyishdan qo'rqishgani uchun emas, balki Uning Alloh taolo ekanligi Biru Borligi va Boqiy go'zalligi uchun ibodat qilishsin" [1, 44-45].

Tasavvuf birinchi marta G'arbda akademik tadqiqotlar va Rumiya va Ibn Arabiy kabi shaxslarning klassik so'fiy matnlarini tarjima qilish orqali paydo bo'lgan. Tasavvuf she'riyatining dastlabki hayrati, xususan, Reynold A. Nikolson va A.J. kabi olimlarning tarjimalari orqali. Arberry, so'fiylik g'oyalarini Yevropa ziyolilariga olib keldi. XX asrdan keyin dekolonizatsiya va migratsiya musulmonlarni, shu jumladan so'fiylik tariqatlarini Yevropa va AQShga olib keldi. Bu turli mamlakatlarda Naqshbandiy, Qodiriy va Chishti kabi nufuzli tariqatlar bo'limlari faoliyat ko'rsatgan so'fiy jamoalarining paydo bo'lishiga olib keldi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI (RESEARCH METHODOLOGY).

Soʻfiylik taʼlimotlari sevgi, rahm-shafqat va inklyuzivlikni taʼkidlaydi, bu Gʻarb auditoriyasida diniy aqidalardan ustun boʻlgan ruhiy yoʻllarni qidirib rezonanslashdi. AQSh va Evropada soʻfiylik koʻpincha madaniyatlar va dinlar oʻrtasidagi koʻprik sifatida qaraladi, bagʻrikenglik va madaniyatlararo muloqotni targʻib qiladi. Gʻarbdagi soʻfiylik tariqatlari zikr (Xudoni zikr qilish), meditatsiya va jamoaviy ibodat kabi umumiy maʼnaviy amaliyotlarning muhimligini taʼkidlaydigan maʼnaviy jamoalarni (tariqatlar deb ataladi) qurishga qaratilgan. Bu jamoalar chuqur maʼnaviy aloqalarga intilayotgan musulmonlarni ham, musulmon boʻlmaganlarni ham oʻziga tortdi. Gʻarbdagi soʻfiylik ruhidagi koʻplab tashkilotlar tinchlik, adolat va ijtimoiy farovonlik uchun harakat qilib, ijtimoiy va gumanitar faoliyat bilan shugʻullanadi. Bu faoliyatlar soʻfiylarning fidoyilik, insoniyatga xizmat qilish va chetda qolganlarga gʻamxoʻrlik qilishga urgʻu berish bilan mos keladi. J.S.Trimingem yozadi: “sufizm islomning profetik tizimiga toʻla hech qachon qoʻshilmaydi, sufizmga islom bilan yonma-yon mavjud boʻlishga ruxsat etilgan...” [2, 176].

Tasavvufning borliqning birligi (vahdat al-vujud) kabi metafizik tushunchalari Gʻarb mutafakkirlari va maʼnaviyat izlovchilariga taʼsir oʻtkazgan. Tasavvufning ilohiylik bilan tasavvufiy birlashuvga urgʻu berish Gʻarb tasavvufining maʼlum yoʻnalishlari, jumladan, nasroniy tasavvuf va Yangi asr harakati bilan hamohangdir. Gʻarbning ekzistensializm haqidagi falsafiy munozaralari va maʼno izlanishlari soʻfiylarning nafs (nafs), botiniy haqiqat sari sayohat va oʻz ruhiy maqsadini amalga oshirish haqidagi gʻoyalarida oʻz aksini topadi. Soʻfiy yoʻli (tariqat) koʻpincha shaxsiy haqiqiylik va transsendensiya uchun ekzistensial izlanishlar bilan taqqoslanadi. Soʻfiylik psixologiyasi, xususan, oʻz-oʻzini tarbiyalash, yurakni tozalash va nafsning transsendensiyasi bilan bogʻliq tushunchalar Gʻarbning psixologik va terapevtik amaliyotlari bilan birlashtirilgan. Karl Jung kabi shaxslar soʻfiylik taʼlimoti va Gʻarb psixologiyasi oʻrtasidagi oʻxshashliklarni oʻrgangan.

Tasavvuf tasavvufiy-falsafiy oqim sifatida islom olamida, jumladan, Oʻzbekistonda zamonaviy jamiyatda maʼnaviy-axloqiy madaniyat rivojiga katta taʼsir koʻrsatdi. Tasavvufning muhim xususiyati uning ijtimoiy-axloqiy falsafasi boʻlib, u yoshlarni tarbiyalash jarayonida qoʻl kelishi mumkin. Soʻfiylik tafakkuri nuqtai nazaridan botiniy oʻz-oʻzini takomillashtirish, tashqi va botinning aloqadorligi, bagʻrikenglik kabi asosiy gʻoyalar yosh avlodni maʼnaviy-axloqiy tarbiyalashda asos boʻlib xizmat qilishi mumkin. Soʻfiylar tomonidan kiritilgan xayra tushunchasi tashqi va ichki, moddiy va maʼnaviy, dunyo va Xudoning oʻzaro kirib borishi haqidagi chuqur falsafiy gʻoyani aks ettiradi. Bu tamoyil yoshlar tarbiyasida muhim ahamiyatga

ega bo'lishi mumkin, chunki u tashqi harakatlar va ichki niyat o'rtasidagi uyg'unlikning muhimligini ta'kidlaydi. Bu tamoyil orqali ta'lim-tarbiya yoshlarga o'z harakatlari yuksak axloqiy qadriyatlarga mos kelishi kerakligini, moddiy voqelik esa ma'naviy haqiqat bilan uzviy bog'liqligini anglab yetishiga yordam beradi. So'fiylarning xudoni bilish va ilohiy hozirlikni doimiy jarayon sifatida tushunishi inson hayotining har bir daqiqasida Xudo bilan bevosita muloqotda bo'lishini ko'rsatadi. Yoshlarda ushbu so'fiylik yondashuvi doimiy ravishda o'zini-o'zi takomillashtirish va o'z harakatlari uchun mas'uliyatni anglash g'oyasini rivojlantirish uchun muhim manba bo'lishi mumkin. Tasavvuf falsafasi ta'kidlaydiki, inson kamoloti nafaqat tashqi sa'y-harakatlar, balki o'z ustidagi ichki mehnat, o'z ichki ilohiy mohiyatini anglash orqali ham sodir bo'ladi.

Islomdagi mazhablararo bo'linishlarni ko'pincha chetlab o'tuvchi so'fiylik ta'limotlari G'arbdagi dinlararo tashabbuslar uchun namuna bo'ldi. So'fiylar tez-tez dinlararo totuvlikni targ'ib qilishda ishtirok etadilar, ayniqsa AQSh va Yevropa kabi ko'p madaniyatli kontekstlarda, bu erda Islom ko'pincha noto'g'ri tushuniladi. So'fiy she'riyati, ayniqsa Rumi va Hofiz kabi shoirlarning she'rlari G'arb madaniyatida keng tarqalgan. Rumi, xususan, AQShda eng ko'p kitoblari sotilgan shoirlardan biri. Uning asarlari ko'pincha so'fiylarning ilohiy sevgi va birlik haqidagi xabarini qamrab oladi va uni musulmon bo'lmaganlar uchun ochiq qiladi. G'arbning ko'plab ma'naviy izlovchilari so'fiylikni ma'naviyatga nodogmatik yondashuvi uchun qabul qilib, ilohiylikning shaxsiy tajribasini ta'kidladilar. So'fiylik g'oyalari yangi asr amaliyotlari, ong va boshqa ruhiy intizomlarga kiritilgan bo'lib, ular ichki o'zgarishlar va o'z-o'zini anglashga qaratilgan. Ba'zi olimlar va so'fiy amaliyotchilar G'arbda so'fiylikning "ma'naviylashuvi"ni tanqid qiladilar, bu yerda u ba'zan islomiy ildizlardan uzilib, umuminsoniy yoki dunyoviy ma'naviyat sifatida taqdim etiladi. Bu so'fiylik ta'limotlarining G'arb auditoriyasi uchun moslashtirilganda haqiqiyliги va yaxlitligi haqida bahs-munozaralarni keltirib chiqardi.

G'arbda so'fiylik amaliyotlarini tijoratlashtirishdan xavotir bor, ayniqsa, so'fiylik o'z-o'ziga yordam berish usuli sifatida sotilgan yoki seminarlar, dam olish va o'z-o'zini takomillashtirish kurslari shaklida sotilganda. AQSh va Yevropadagi eng qadimgi so'fiy tashkilotlaridan biri XX asr boshlarida Inoyat Xon hazratlari tomonidan asos solingan. Uning umumbashariy tasavvuf haqidagi ta'limotida ma'naviy tajriba va dinlararo tushunishning universalligi ta'kidlanadi. Darvishlar bilan mashhur bo'lgan Mavleviy ordeni Yevropa va AQShda mavjud. Ularning amaliyotlari va asosan Rumi ta'limotidan kelib chiqqan ruhiy falsafasi G'arb ruhiy doiralari qabul qilingan. AQShda so'fiylar yetakchisi Bava Muhaiyaddin

universal sevgi, ma'naviy bilim va Xudoga bo'lgan ichki sayohatni ta'kidlab, turli izdoshlarni jalb qildi.

Mark Sedgvik ta'kidlaganidek, so'fiylik Yevropaga XVII asrda yozma manbalar va fors she'riyati tarjimalari orqali kirib kela boshlagan. Birinchi haqiqiy so'fiylar Evropada Birinchi jahon urushi arafasida paydo bo'lgan, masalan, Misrda so'fiy bo'lgan shved rassomi Ivan Agueli. Ta'kidlash joizki, so'fiylik Yevropaga madaniy jihatdan murakkab davrda, sotsializm, hayvon huquqlari, ayollarning ozodligi kabi radikal g'oyalari avj olgan bir paytda kirib kelgan va bu tasavvuf idrokiga ta'sir qilgan.

Yevropadagi so'fiylik idrok va shakl jihatdan jiddiy o'zgarishlarga uchradi. Sedgvikning fikriga ko'ra, G'arbiy Evropada so'fiylikning bir necha navlari mavjud bo'lib, ular an'anaviy islom tasavvufidan sezilarli darajada farq qilgan bo'lishi mumkin. Bu G'arb madaniyatida ko'pincha tasavvuf, ekzotizm va sir bilan bog'liqligi bilan bog'liq. Ba'zi oqimlar hatto islomdan uzoqlasha boshladilar, musulmon diniga bog'liq bo'lmagan "neosufizm" shakllarini yaratdilar.

Tasavvuf islom olamida an'anaviy ravishda ham ma'naviy, ham ijtimoiy vazifalarni bajarib, islom dini va uning ko'rsatmalariga e'tiqod qiluvchi odamlar o'rtasidagi aloqani saqlab kelgan. Biroq Yevropada u biroz boshqacha vazifani bajara boshladi. Xususan, ayrim hollarda so'fiylik ma'naviy izlanishlar "savdo aravasi"ning bir qismiga aylandi, bu yerda odamlar turli diniy urf-odatlardan g'oyalarni ularning mohiyatini chuqur o'rganmasdan o'zlashtirib olishlari mumkin edi. Misol uchun, so'fiylik she'riyati millionlab odamlarni, hatto uning islomiy ildizlari haqida hech qanday tasavvurga ega bo'lmaganlarni ham o'ziga jalb qildi.

Sedgvikning tan olishicha, so'fiylikning butun Yevropaga sezilarli ta'siri haqida gapirish qiyin. Uning ta'siri so'fiylik orqali islomga kirgan yoki ruhiy o'zgarishlarni boshdan kechirgan ba'zi odamlarga nisbatan individualdir. Tasavvufning madaniy-falsafiy doiralarga ta'siri ko'proq bo'lib, ular uning estetikasi va tasavvufiga qiziqqa boshladilar.

Sedgvik ta'kidlagan qiziq jihat shundaki, Naqshbandiya kabi ko'plab so'fiylik tariqatlari musulmonlar ko'chishi orqali butun Yevropaga tarqalib, o'zlarining global ildizlarini saqlab qolishgan. Biroq so'fiylikning Yevropa madaniyatiga moslasha oladigan va an'anaviy islom bilan umumiyliги kam bo'lgan mahalliy shakllari ham paydo bo'ldi. Yevropadagi so'fiylik ekzotik tasavvufdan madaniy va diniy hayotning barqaror elementigacha bo'lgan uzoq yo'lni bosib o'tdi. Uning Yevropa g'oyalari va qadriyatlarini ta'siri ostida moslashuvi din falsafasi va sotsiologiyasi kontekstida o'rganish uchun muhim jihatdir. Yevropadagi so'fiylikni bir vaqtning o'zida

an'anaviy ildizlarini saqlab qolgan va Yevropa madaniyati ta'sirida sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechirgan hodisa sifatida ko'rish mumkin.

TAHLIL VA NATIJALAR (ANALYSIS AND RESULTS).

Tasavvufning ijtimoiy va falsafiy g'oyalari G'arb jamiyatlariga chuqur ta'sir ko'rsatdi, ayniqsa ular diniy va diniy bo'lmagan auditoriyani o'ziga jalb etadigan tasavvufiy, inklyuziv va ma'naviy jihatdan boy yo'lni taklif qiladi. So'fiylik madaniy o'zlashtirish va tijoratlashtirish bilan bog'liq qiyinchiliklarga duch kelgan bo'lsa-da, uning sevgi, birlik va shaxsiy o'zgarishlar haqidagi asosiy ta'limotlari AQSh va Yevropaning ma'naviy manzarasida chuqur aks-sado berishda davom etmoqda. Tasavvuf islomning tasavvufiy jihati sifatida nafaqat islom jamiyatlarida, balki butun dunyoda ham muhim ijtimoiy-falsafiy ta'sir ko'rsatdi. Xorijiy mamlakatlarda tasavvufni o'rganishni ilmiy nuqtai nazardan o'rganishda uning ta'limotlari va amaliyotlari turli madaniy va intellektual kontekstlarda qanday tushunilganligi va moslashtirilganligini aks ettiruvchi bir qancha asosiy mavzular paydo bo'ladi. G'arb olimlari, xususan, XVIII-XIX asrlarda so'fiylikni sharqshunoslik nuqtayi nazaridan o'rgana boshladilar. Ilk evropalik olimlar ko'pincha so'fiylikni pravoslav islomdan farqli deb bilishgan va uni tasavvufiy yoki intellektual an'ana sifatida ko'rib, ular asosiy islomning qonuniy qat'iyiligi sifatida ko'rgan narsaga qarama-qarshi bo'lgan. Bu nuqtai nazar tasavvufni islomiy ildizlardan uzilgan umuminsoniy tasavvufning bir ko'rinishi sifatida noto'g'ri tushunishga olib keldi. Ushbu dastlabki qabul G'arbdagi tasavvuf haqidagi intellektual va ma'naviy munozaraga hissa qo'shdi, ko'pincha G'arb ruhiy harakatlariga va tasavvufning Yangi asr talqinlariga ta'sir qildi.

So'nggi paytlarda G'arbda tasavvufni o'rganish sharqshunoslik talqinlaridan tashqari o'sib, diniy, falsafiy va madaniyatshunoslikda jiddiy tadqiqot mavzusiga aylandi. Tasavvuf endilikda nafaqat islom tasavvufi, balki islom tafakkuri va amaliyotiga chuqur ta'sir ko'rsatadigan kengroq ijtimoiy, madaniy va diniy hodisa sifatida ham tushuniladi. Annemari Shimmel va Uilyam Chitik kabi olimlar tasavvufning boy ma'naviy-axloqiy jihatlari, tarixiy evolyutsiyasi va islom huquqi (shariat) bilan o'zaro ta'sirini yanada nozikroq tushunishga hissa qo'shgan. Hoja Bektoshi Valining ko'rsatishicha shariatning birinchi maqomi – iymon keltirmoq, ikkinchi maqom – bilim egallash, uchinchi maqom – nomoz o'qimoq, zakot bermoq, ro'za tutmoq, imkoni bo'lsa, hajga bormoq, jihad bo'lsa, dushmanga qarshi chiqmoq va janobatdan poklanmoq, to'rtinchi maqom-halolga erishmoq va sudxo'rlikni harom bilmoq, beshinchi maqom – nikoh, oltinchi maqom – hayz va ko'zi yoriganda jinsiy aloqani harom bilmoq, sakkizinchi maqom- shafqat, to'qqizinchi maqom- pok yemak

va toza kiyinmoq, o'ninchi maqom- amri bi'l ma'ruf va nayhi ani'l munkar, ya'ni yaxshilikni amr aylab, yaramas ishlardan tiylikdir [3, 16-17].

So'fiylik tariqatlari (turuq) tarixan islomni arab dunyosidan tashqariga, jumladan, Sahroi Kabirdagi Afrika, Markaziy Osiyo va Janubi-Sharqiy Osiyo kabi hududlarga yoyishda muhim rol o'ynagan. Ushbu buyruqlar ko'pincha mahalliy madaniy elementlarni o'z amaliyotlariga birlashtirib, ushbu jamiyatlarning ijtimoiy va diniy dinamikasiga hissa qo'shgan. Turkiya, Bolqon va Hindiston kabi hududlarda so'fiylik mahalliy ijtimoiy tuzilma bilan chambarchas bog'lanib, siyosat, san'at va ta'limga ta'sir ko'rsatdi. Jumladan, Hindistonda Xoja Moinuddin Chishti kabi so'fiy avliyolar nafaqat islom ta'limotlarini yoyishdi, balki dinlararo muloqotni ham targ'ib qildilar va shu orqali diniy birgalikda yashash ijtimoiy falsafasini shakllantirdilar. Eronda shia islomi ta'sirida so'fiylik tafakkuri shia ulamolarining metafizik va tasavvuf ta'limotlari bilan uzviy bog'liq bo'lgan ma'naviy-falsafiy bilim shakli bo'lgan Irfonning rivojlanishiga hissa qo'shdi. Ushbu rivojlanish so'fiylikning turli islom mazhablari ichida qanday moslashganini, islomdagi falsafiy va tasavvuf an'alariga hissa qo'shganini ko'rsatadi.

So'fiylikning xorijiy davlatlarda ijtimoiy-falsafiy g'oyalarini o'rganish mavzusi o'ta keng qamrovli bo'lib, bir qator muhim jihatlarni o'z ichiga oladi. So'fiylik nafaqat diniy yoki mistik an'ana sifatida, balki uning ijtimoiy va falsafiy maqomi ham katta ahamiyatga ega. Xorijiy davlatlarda so'fiylikning ijtimoiy-falsafiy g'oyalarini o'rganishda uning quyidagi yo'nalishlari muhim ahamiyatga ega:

So'fiylik ta'limotlari insonning nafsni poklash (tazkiya) va ixson (Allohning roziligiga erishish) maqsadini ko'zlaydi. Bu ta'limotlarning ijtimoiy jihatlari ko'plab tadqiqotlarda o'rganilgan. Masalan, so'fiylik jamiyatda axloqiy qadriyatlar va ma'naviy yetakchilikni kuchaytiruvchi vosita sifatida ko'rib chiqilgan. So'fiylikning adolat, yordamdoshlik, kamtarlik va ma'rifat kabi g'oyalari jamiyatning ma'naviy o'zgarishiga ta'sir ko'rsatgan.

Tarixiy nuqtayi nazardan, so'fiylik ko'plab mintaqalarda, xususan, Janubiy Osiyo va Afrikada, siyosiy harakatlarda muhim rol o'ynagan. So'fiylik tariqatlari ijtimoiy adolat va ma'naviy tiklanish tarafdori bo'lgan, bu ularni mustamlakachilikka qarshi kurashlarda faol qatnashuvchi qilib qo'ygan. Masalan, Hindistonda so'fiylik shaxsiyatlarini millatchilik harakatlarida jamiyatni ma'naviy qayta qurishda yetakchilik qilgan.

G'arbda so'fiylik XVIII asrda sharqshunoslar tomonidan o'rganila boshlangan. Ularning so'fiylikka bo'lgan qiziqishi intellektual va estetik ko'rinishga ega bo'lgan bo'lsa-da, bu tadqiqotlar davomida so'fiylikning ma'naviy-axloqiy ko'rinishlari ham

tadqiq qilingan. Xususan, soʻfiylik gʻoyalari diniy va spiritual bilimlar majmuasi sifatida emas, balki jamiyat va inson hayotini yaxshilashga qaratilgan amaliy yoʻnalishlarda ham tadqiq qilingan.

Soʻfiylik taʼlimotlari ijtimoiy birdamlik va adolat gʻoyalarini rivojlantirishga qaratilgan. Uning asosiy maqsadlaridan biri insonlarning maʼnaviy kamoloti va jamiyatdagi tartiblarni yaxshilashdir. Bu gʻoyalar koʻplab davlatlarda ijtimoiy adolat harakatlari va inson huquqlari rivojlanishida muhim ahamiyatga ega boʻlgan.

Muosir tadqiqotlarda soʻfiylikning axloqiy va falsafiy jihatlari jiddiy tahlil qilinmoqda. Xususan, soʻfiylikning maʼnaviy-axloqiy qadriyatlarini mustahkamlash, inson huquqlari va ijtimoiy adolatni rivojlantirishdagi roli oʻrganilmoqda. Masalan, Nil Grin kabi olimlar soʻfiylikning asrlar mobaynida islomiy falsafa bilan chambarchas bogʻliqligini taʼkidlashadi.

Soʻfiylikning xalqaro miqyosdagi maʼnaviy renessansi ham tadqiqotchilarning eʼtiborini tortgan. Gʻarbda soʻfiylikning spirituallikka asoslangan falsafiy jihatlari keng oʻrganiladi va bu borada bir qator asarlar yozilgan. Shuningdek, soʻfiylikning asosiy tushunchalari - xudoni eslash (zikir), nafsni tozalash va maʼnaviy komillikka intilish bugungi kunda ham katta qiziqish uygʻotmoqda.

Soʻfiylik xorijiy davlatlarda nafaqat dinning bir koʻrinishi sifatida, balki ijtimoiy va falsafiy maqomiga ega boʻlgan mukammal tizim sifatida oʻrganiladi. Soʻfiylikning maʼnaviy-axloqiy qadriyatlari jamiyatdagi ijtimoiy va siyosiy jarayonlarga taʼsir koʻrsatishda davom etmoqda.

Soʻfiylikning ijtimoiy-falsafiy ahamiyati xorijiy davlatlarda oʻrganishga qaratilgan koʻplab tadqiqotlarda ushbu ikki nuqta asosiy oʻrin tutadi:

–xorijiy tadqiqotlar soʻfiylikning insonlarni maʼnaviy-axloqiy tozalash jarayoniga va jamiyatdagi maʼnaviy qadriyatlarni saqlashga yoʻnaltirilganini koʻrsatib beradi. Masalan, soʻfiylik taʼlimotiga koʻra, shaxsning ichki tozaligi va axloqiy mukammalligi nafaqat uning shaxsiy hayotiga, balki jamiyatga ham taʼsir qiladi. Shu maʼnoda soʻfiylik gʻoyalari jamiyatda ijtimoiy birlikni va axloqiy meyorlarni saqlashda muhim rol oʻynaydi.

–xorijiy tadqiqotlarda soʻfiylik faqat maʼnaviyatni yoki diniy tozalikni targʻib qilmay, balki ijtimoiy adolat va inson huquqlarini himoya qilishga ham katta ahamiyat beradi. Soʻfiylar ijtimoiy muammolarni hal qilishda faol ishtirok etganlar va jamiyatda adolat, tenglik va muhabbatni targʻib qilishga intilishgan. Soʻfiylik harakatlari vakillari jamiyatning zaif qatlamlarini qoʻllab-quvvatlash, kambagʻallikni kamaytirish va ijtimoiy muvozanatni taʼminlash boʻyicha katta ishlarni amalga oshirganlar.

Ta'rixiy nuqtai nazardan, xorijiy tadqiqotlarda so'fiylikning paydo bo'lishi va rivojlanishi, uning ijtimoiy ta'siri keng o'rganilgan. Bu jarayonda, ayniqsa, quyidagi mezonlar muhim ahamiyat kasb etgan:

So'fiylar Qur'on va Hadisga asoslangan tarzda shaxslarni axloqiy va ma'naviy jihatdan tozalashga o'rgatishgan. Bu g'oya, ayniqsa, tozalanish va rivojlanish jarayonida jamiyatdagi barcha insonlar uchun ham ahamiyatli bo'lgan. So'fiy tariqatlarining tarqalishi va ta'siri xorijiy mamlakatlardagi jamiyatlar o'rtasida muhim falsafiy va madaniy bog'liqliklarga olib keldi. Tariqatlar asosan inson va Alloh o'rtasidagi aloqani mustahkamlash maqsadida axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy tarbiya berish bilan shug'ullanishgan. Shuningdek, xorijiy tadqiqotlar so'fiylikni keng tadqiq etar ekan, uning transformatsiyasi va turli zamonlarda ijtimoiy-siyosiy sharoitlardan kelib chiqib qanday o'zgarganini o'rganishga ham katta e'tibor qaratishgan. Tasavvufshunos olim N. Komilovning ko'rsatishicha Abu Nasr Sarroj tariqatda tavba, vara', zuhd, faqr, sabr, xavf, rajo, tavakkul, rizo kabi maqomlar mavjudligini qayd etgan[4, 25].

Tasavvuf islom olamida an'anaviy ta'limot bo'lib, ma'naviy va ijtimoiy hayotning muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi, lekin G'arb kontekstida uning idroki va talqini sezilarli darajada farq qiladi. Sharq jamiyatlarida, ayniqsa, islom mamlakatlarida so'fiylik insonning o'zini-o'zi kamol topishiga, dunyo bilan uyg'unlashishiga yordam beruvchi ma'naviy o'zak rolini o'ynaydi. Unda ma'naviy ma'rifat, axloqiy tarbiya va ichki tinchlikka erishishga qaratilgan keng ko'lamli amaliyot va falsafiy mulohazalar qamrab olingan. Tasavvuf ham amaliy falsafa tizimi, ham Sharq jamiyatlari ijtimoiy tuzilishiga chuqur singib ketgan axloqiy-ma'naviy yuksalish tizimidir. Biroq so'fiylikni G'arb madaniy-ma'naviy muhitiga moslashtirishga harakat qilganda jiddiy qiyinchiliklar yuzaga keladi. Bu qiyinchiliklar nafaqat ma'naviy an'analar va diniy urf-odatlardagi farqlar bilan, balki so'fiylikni xalq ma'naviy amaliyoti darajasiga tushirishga urinishlar bilan ham bog'liq. G'arb mamlakatlarida so'fiylik ba'zan islomiy asosdan ajralgan "ekzotik" ruhiy amaliyot sifatida qabul qilinadi. Tasavvufning ko'pgina jihatlari, xususan, uning axloq, tartib-intizom va botiniy o'zgarishlarga qo'yiladigan qat'iy talablari ko'pincha yuzaki va individual yondoshuv tarafdori sifatida e'tibordan chetda qoladi. Asosiy muammolardan biri bu ruhiy munosabatlardagi farqdir. G'arb tsivilizatsiyasi, ayniqsa, zamonaviy ko'rinishida, asosan tashqi taraqqiyotga, fan va texnika yutuqlariga va dunyoni oqilona bilishga qaratilgan. Tasavvuf boshqa sharqiy ma'naviy tizimlar kabi botiniy tajriba, o'z-o'zini bilish va ma'naviy o'zgarishlarga urg'u beradi. Ma'naviy taraqqiyotga bo'lgan yondashuvlardagi bu xilma-xillik

so'fiylikning G'arbda chuqur o'zlashtirilishida qiyinchiliklar tug'diradi. Natijada moslashgan tasavvufning yaxlitligi va chuqurligini yo'qotishi mumkin bo'lgan hodisalar paydo bo'ladi.

G'arbdagi so'fiylik ko'pincha o'z ildizlaridan ajralgan va har doim ham to'g'ri tushunilmaydigan moda ruhiy oqimga aylanadi. Bu ta'limotlarni yuzaki tushunishga olib kelishi mumkin, bu erda meditatsiya, ichki tinchlik va o'z-o'zini takomillashtirishga e'tibor qaratilgan, ammo fidoyilik, ijtimoiy mas'uliyat va qat'iy axloqiy me'yorlar kabi chuqurroq jihatlar e'tiborga olinmaydi. Demak, tasavvufni xorijiy mamlakatlarda, xususan, G'arbda o'rganishga ehtiyotkorlik bilan yondashish, madaniyatlar o'rtasidagi tafovutlarni chuqur anglash talab etiladi. So'fiylik ma'naviy-ijtimoiy taraqqiyotning yaxlit tizimi bo'lib, yetarlicha idrok qilinmasa, o'z mohiyatini yo'qotishi mumkin.

Tasavvuf qadimdan islom ma'naviyatining muhim elementi bo'lib kelgan, biroq zamonaviy G'arb mamlakatlarida uning ta'limoti ko'pincha universal va eklektik xususiyatga ega. Bu ba'zi mualliflarning so'fiylikni turli diniy an'analar (islom, nasroniylik, buddizm, hinduizm va boshqalar) elementlarini o'zida mujassam etgan "abadiy hikmat" deb talqin qilishga urinishlarida namoyon bo'ladi. Masalan, Idrishoh so'fiylik diniy tizim emas, balki barcha dinlar uchun foydali bilimlar ombori ekanligini ta'kidlaydi. Ibn-al Arabiyning falsafiy-tasavvufiy qarashlari barcha tariqatlarga ta'sir etgan bo'lsa-da, birorta ham shayx buni ochiq e'tirof etishga jur'at etmagan, u islom mutaassublari tomonidan qoralanishini yaxshi bilgan. "Lekin baribir tariqatlar yo'l boshchilari, ularning shariatga moslashishiga qaramay, islom mutaassiblarining shubhalaridan qocholmadilar". Lekin tasavvuf falsafasini islomga zid qarash sifatida talqin etish, hatto uni islomga qarshi qo'yish hanuzgacha davom etadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR (CONCLUSION/RECOMMENDATIONS).

So'fiylik, an'anaviy ravishda islomiy amaliyot bo'lsa-da, G'arb dunyosi kontekstida, ayniqsa, Yangi asr harakati davrida katta o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Bu harakat ko'plab turli xil ezoterik g'oyalarni birlashtiradi, bu ba'zan chalkashlik va noto'g'ri tushunishga olib keladi. Bir qator tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, "Yangi davr" harakati o'zining eklektizmi va aniq falsafiy mazmuni yo'qligi uchun ko'pincha tanqid qilinadi, biroq u G'arbda tasavvufning idrok etilishiga katta ta'sir ko'rsatgan.

G'arbda tasavvufning ommalashishida so'fiylikni ezoterik hikmatning bir shakli sifatida joriy etgan Idris Shoh va so'fiylikni G'arb auditoriyasi ehtiyojlariga faol moslashtirgan so'fiy birodarlar guruhiga rahbarlik qilgan Pir Viloyatxon kabi

shaxslar muhim rol o'ynagan. Meditatsiya va ruhiy raqslarni o'z ichiga oladi. Ularning ta'limotlari ko'pincha an'anaviy islomdan uzoqlashgan so'fiylikka yangicha yondashuvni yaratishga yordam berdi.

G'arbda so'fiylik keng tarqalgan bo'lishiga qaramay, uni idrok etish ko'pincha tanqid bilan birga keladi. Masalan, Jeym Mur kabi tanqidchilar G'arbda ommalashgan so'fiylik ko'pincha o'zining fidoyilik va tasavvufiy ilmlarga intilish kabi asosiy islomiy unsurlarini yo'qotib qo'yishini ta'kidlagan. Tasavvuf ommabop madaniyatning bir qismiga aylanadi, bu esa an'anaviy izdoshlar nazarida uning ma'naviy va falsafiy qiymatini pasaytiradi.

Zamonaviy G'arb madaniyatida so'fiylik ko'pincha shaxsiy o'sish va o'z-o'zini rivojlantirish amaliyoti sifatida qabul qilinadi. Bu qisman so'fiylik uslublarini zamonaviy jamiyat talablariga moslashtirish, masalan, stressni engillashtirish va ruhiy salomatlikni yaxshilash uchun ruhiy amaliyotlardan foydalanish bilan bog'liq. Bunday elementlar an'anaviy diniy doiralardan tashqarida ruhiy usullarni izlayotganlar orasida mashhur bo'ldi.

Shunday qilib, xorijiy mamlakatlardagi tasavvufning tahlili shuni ko'rsatadiki, uning falsafiy g'oyalari sezilarli evolyutsiyani boshdan kechirgan, yangi muammolarga duch kelgan va o'zgaruvchan madaniy sharoitlarga moslashgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Шиммел А. Жонон менинг жонимда. Т., “Шарқ”, 1999. –Б. 44-45.
2. Тримингэм Ж.С. Суфийские ордена в исламе. – М.: «София», ИД «Гелиос», 2002. –С. 176.
3. Хожа Бектоши Валий. Мақолат. Тошкент: А. Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2000. –Б. 16-17.
4. Комилов Н. Тасаввуф ёки комил инсон ахлоқи. Биринчи китоб. Тошкент: Ёзувчи, 1996. –Б. 25.
5. Alimovna, E. Y., Alimovna, E. G., & Burievna, M. S. (2020). Historical Stages Of Innovative processes In Higher Education Of Uzbekistan. *Solid State Technology*, 63(6), 9824-9834.
6. ЭРГАШЕВА, Ю. А. (2017). Формирование национальной модели образования в Узбекистане за годы независимости. *Alma mater (Вестник высшей школы)*, (9), 86-89.